

„Kereki Fehérkő vára”

A vár története

A kerek templomáról elnevezett Kerekinek (Querequi) Váralja települése melletti magas dombon található a középkori Fehérkő (Fejerkew) vár. A vár és a települése a Dráva felé vezető ősi utak egyik csomópontjában állt, amely Győr irányából Dél-Somogyba a Tihannal szemben lévő szántódi réven keresztül vezetett. Az Árpád-kor kezdetétől ez a királyi, majd királynéi nagybirtokközpont már a 13-14. századtól – a kor viszonyaihoz képest is – jelentős kő- és téglavárral rendelkezett.

Míg a településről először 1193-ban írtak, a vár első okleveles említése 1336-ból ismert, amikor a később tárnokmesterré lett Czikó a várnagya. Jelentőségét mutatja, hogy az 1368-1369-ben várnagyként szereplő Besenyő János testvéreivel, Mátyással és Andrással együtt Nagy Lajos király belső udvari embere, familiáriusa volt. 1396-ban Zsigmond király Fehérkő várát és tartozékait Marczaly Miklós temesi ispánnak adományozta. Az augusztus 13-án Orsován kiállított oklevél szerint azért, mert a királyt a törökellenes hadjáratában vitézül támogatta.

Az 1401-es oklevél szerint a király a várat és tartozékait, köztük Segesdet, Babócsát, Kálmáncsát, Lábodot és a vár közelében lévő fontos mezővárost, Kőröshegyet már végleg a három főrangú Marczaly testvérnek: Miklósnak, Péternek és Jánosnak a birtokába adta. 1403-ban a Marczalyak – a királyellenes összeesküvésben való részvételük miatt – rövid időre elveszítették Fejerkőt és az uradalmukat. Zsigmond ugyanis kemény ostrommal elfoglalta a Marczalyak itteni várát. A király azonban hamarosan megbocsájtott nekik és a jelentős kárt és égést elszenvedett Kereki várat a hozzátartozó óriási uradalommal együtt visszaadta nekik.

A 15. század első felében Sárközy Lászlót, majd Vitai Kis Lászlót említik, mint várnagyot. 1474-ben Mátyás király adományaként már az ugyancsak főrangú ecsedi Báthoryak: István, András és László kapta meg. Az oklevelek szerint 1478-ban a vár még elhagyatott. 1486-ban van adat a Báthoryak birtoklására, amikor Töli Imre volt a várnagy. 1490-ben a magyar trón megszerzésére az országba betörő Habsburg Miksa főherceg katonái kirabolták és felégették a várat. 1494-ben újra elhagyott romként, vagyis dirutum castrum Fejerkew-ként említik. Egy évvel később II. Ulászló király új adományként végleg a Báthoryaknak adta a várat és az uradalmát, hogy aztán az utóbbiak 1530-ban eladják familiáriusuknak, a Perneszy családnak.

1544-ben a magyar katonaság – a vár környékén is folytatott török támadások és foglalások miatt – a már amúgy is korszerűtlennek tartott hegyi várat inkább felrobbantotta. A 18-19. századig névlegesen a Perneszyek birtokaihoz tartozó Kereki falu és a vár az 1599-1609 közötti törökellenes harcokban a teljes pusztulásáé lett.

Ezt a Kereki községtől D-DNy-ra, 1,7 km-re kimagasló várdombot a nép később már Kupavárnak hívta. Katonavárként csupán a 19. század elejétől nevezték és így jelent meg a térképeken is. Csánki Dezső 1896-ban azonosította először Fehérkövárként.

A többé már várként nem szereplő, téglából és kevés kőből álló, még jó állapotban lévő romot a 18-19. századtól rendszeresen bontogatták. Az 1784. évi katonai térképen Katonavárként szereplő erősség maradványait építkezésekhez hordták el, így például az 1830 táján épített új kereki templom építésénél is felhasználták.

A magyar régészet kiemelkedő alakja, Rómer Flóris 1874-ben ezt írta róla: „Kereki, Katonavárnak hívják azon romot, melyet a Sűrűhegyen, Kerekitől délnyugatra, a fák között látni lehet. Az útról csak egy falat vehettem ki.”

Fehérkő vára

A vár helyreállításában tervezőként szereplő Koppány Tibor építészmérnök 1993-ban azt írta: „legtöbbet azonban belőle a múlt század végén [mások szerint a két világháború között] a vártól nem messze felépített, a második világháború idején elpusztult Satzger vadászkastély építéséhez hozták el.”

A vár sorsának szerinte is méltó kezeléséhez 1959-ig kellett várni. Ekkor a Somogy Megyei Tanács Idegenforgalmi Hivatala Dornay Darnay Bélát kérte fel a várterület rendezésére. Dornay nemcsak a törmelékkel borított, bokrokkal, fákkal benőtt romot tisztította ki, hanem felhívta a figyelmet arra, hogy „a vár az utolsó perceit éli. Ha sürgősen nem történik meg a védelme és a leomolni készülő falak megerősítése, helyreállítása, akkor véglegesen elpusztulhat.”

Ez alapján került sor 1961-1962-ben egy régészeti feltárássra az Idegenforgalmi Hivatal költségén és Sági Károlynak, a keszthelyi Balaton Múzeum régészének a vezetésével.

1962-1983 között az Országos Műemléki Felügyelőség Koppány Tibor építészmérnök tervei alapján elvégeztette a váron a legszükségesebb helyreállítási és állagmegóvási munkákat. Koppány Tibor és Sági Károly a közös munkájuk eredményét 1967-ben, a Somogy Megyei Múzeum által kiadott, A Kereki Fehérkő vár története című kötetében közölte.

Felhasznált irodalom:

MAGYAR Kálmán-NOVÁKI Gyula: Somogy megye várai a középkortól a kuruckorig. Kaposvár 2005.

MAGYAR Kálmán: Kereki Fehérkő várának története és régészeti kutatása: Várak, kastélyok, templomok Talma Kiadó, 2009.

A vár északi és dél látképei

A vár belső pince részlete

A Kereki vár régészeti feltárása és műemléki helyreállítása

A 14-15. századi vár D-i végén nyíló kapuja fölött, annak belső tornyához csatlakoztak az ellipszis alaprajzú külső falhoz támaszkodó lakószárnyak. Ezek a külső fallal egy időben, a várfalakhoz hasonlóan téglából épültek.

Nováki Gyula 1994-ben készített felmérése szerint a Várhegy minden oldala igen meredek, de ÉK felől enyhén emelkedő széles gerinc vezet fel a várhoz. Ezért erről az oldalról további három védővonalat alakítottak ki. Ezek közül a középső nagy ívben, háromnegyed kört leírva kanyarodik le a hegyoldalban. Két vége pedig a felső árokhoz, illetőleg a sánchoz csatlakozik. Alul még egy árok, a külső oldalán pedig egy sánc erősítette a vár védelmét.

A fallal körülvett vár kerek hegytetőt foglal magába. Körös-körül meredek oldallal, 6-7 méterrel mélyebb szinten egy árok határolja. Ennek külső oldalát egy sánc kíséri, aminek belső magassága 1 és 5-6 méter között váltakozik, a K-i oldalon viszont 30 méter hosszan hiányzik. D-i irányból a hegy többi része felől még egy külső árok is védte a várat, amely hosszan átkanyarodott a Ny-i oldalra is. A vár teljes területe 160×86 m, 1,02 hektár. A belső vár területe 45×35 m, 0,11 hektár.

Sági Károly így írt az 1962-1963-as feltárásról: „A vár feltárása közel sem tekinthető befejezettnek, (...) nem találtuk meg a vár ciszternáját. (...) Nem kutathattunk a vár sáncrendszeré-

ben sem. A pince mai járósíntje alatt, 1,6 m-es mélységig, ameddig a kutatóárkunkat lemélyítettük, bolygatott talajt találtunk, (...) lehetséges, hogy a várnak mélyebb, még feltáratlan pincerészei is vannak. (...) Ásatásunk során Árpád-kori leletanyag nem került elő. Valószínű, hogy csak a 14. században épült a vár.”

Az elsősorban a műemléki munka végzését előkészítő feltárás során kiderült az, hogy az 1544-es robbantás során a robbanó anyagot a pincékben helyezték el. A robbanás ereje elszakította és kifelé nyomta az alapfalakat, míg a lakórészek épülettömegei a pincére zuhantak. A pincéket betérítő törmelékregtegben, a vastag mészhabarc lesimított felületén fehér alapon barna vagy barnászörös figurális festés nyomai voltak. A 15. század eleji ostrom után kifestett vár nagyobb, gótikus mérműves ablakokat kapott. Ugyancsak a pince törmelékanyagában találták meg a sárga ólommázás, stilizált tölgyfadíszes kályhacsempe darabjait. Ezek a budai várban talált nyúl és sündisznó alakos, tölgyfás csempéknek voltak a későbbi változatai.

Az áttört mérműves csempetöredékek a 15. század második és harmadik évtizedéhez, a nyéki királyi kastélyban dolgozó műhelyhez köthetők. Ez a nyéki műhely 1408 után Marczaly Miklós Fehérkő várának is szállított kályhát.

A két udvari járósínt közötti töltésből került elő a sziklák közül kiugró nyúl alakját ábrázoló kályhacsempe. Ez a típus a Zsigmond-kor 1387-1396 közötti időszakában, a visegrádi alsó palotában és a nyéki királyi kastélyban előkerült kályhákról ismert. A kutatók találtak ló- és sárkányábrázolásos mázas, és egyszerűbb ábrázolású, mázatlan kályhacsempéket is.

A legtöbb lelet a kaputorony előtti gödörben került elő, melyek egyúttal a legjelentősebbek is. Ebben az 1444 utáni szemégtödörben Zsigmond és I. Ulászló ezüst dénárja, négy vassúly, vaskengyel, csikózabla, fél lópatkó, egy huszita kés markolata, golyóöntő forma és különböző fegyverek: kopja vagy dárdavég és nyílhegyek voltak. Ugyancsak itt találták meg a különböző étkezési és konyhafelszerelési tárgyakat: díszes vaskést, üveg- és cseréppoharat, talpas kelyhet és drága üveg- és bronz serlegek töredékeit. Több vas munkaeszköz és egyéb tárgyak, így szekrények és ajtók különböző vasalásai is napvilágra kerültek.

A régészeti ásatás két járósíntet határozott meg a vár udvarán. Az alsó, régebbi udvarsíntet faragott kőcsatorna jelezte, ami az emeleti helyiségek illemhelyeinek emésztőgödreihez vezetett. Ezt az udvarsíntet később 30 cm vastag törmelékkel töltötték fel.

A befejezetlenné tartható ásatás után, Koppány Tibor tervei alapján 1963-ban elkészült a vár helyreállítása és az ún. romkonzerválás is. Ez mára csak egy emelet magasságában őrizte meg a várat. A Ny-i falban lévő kettős árnyékszék-akna azonban arról tanúskodik, hogy az épület eredetileg két emeletes volt. Magas támpilléres falait csak délen szakította meg a két feltárt, nagyméretű pillér felett álló kapu. A külső homlokzatokon a támpillérek között, egymás felett három sorban nyílások voltak. Alul a pince lőrés alakú szellőzőit találjuk. Az első emeleten azonban már csak a nagyméretű, kőkeresztes osztású ablakok lehettek. Egyiknek ugyanis fennmaradt a belső, ülőfülkés részlete.

Ebből a viszonylag egységes épülettömegeből emelkedett ki a szokatlan alaprajzú belsőtorony, amelyet az egész várat körülvevő, gyilokjárós tetőhöz hasonló tetősík fedhetett.

A pince kivételével nem ismerjük a lakószárnyak belső kialakítását. Az előkerült díszes kályhacsempékből viszont arra következtethetünk, hogy a várnak díszes és előkelő kialakítású termei lehettek.

Felhasznált irodalom:

KOPPÁNY Tibor-SÁGI Károly: A Kereki Fehérkő vár története. (Somogyi Múzeumi Füzetek 9), Kaposvár, 1967.

MAGYAR Kálmán-NOVÁKI Gyula: Somogy megye várai a középkortól a kuruckorig. Kaposvár 2005.

MAGYAR Kálmán: Kereki Fehérkő várának története és régészeti kutatása: Várak, kastélyok, templomok. Talma Kiadó, 2009.

Emléktábla